

ВСТУП

Питання спасіння людини є наріжним каменем християнства. Ради спасіння людини, як мовить євангеліст Йоан, «Слово стало тілом» (Йо 1, 14). Тому, звістка про воскресіння Христове водночас стала звіщенням нового життя в Бозі, звіщенням можливості спасіння. Очікуючи близького приходу Спасителя, вже перші християни молились древньою молитвою «прийди, Господи Ісусе!» (Од 22, 20). Це спасіння базувалось на вірі у те, що воскреслий Ісус – справді Бог. У посланні до Римлян апостол Павло мовить, що «коли ти твоїми устами визнаватимеш Господа Ісуса і віруватимеш у твоїм серці, що Бог воскресив його з мертвих, то спасешся» (Рим 10, 9). Перші сотеріологічні системи будувались на твердженні, що якщо Христос не Господь, то наше спасіння не відбулося, то «марна віра ваша» (1 Кор 15, 17).

Питання спасіння в більшій чи меншій мірі заторкували в своїх творах всі отці та вчителі Церкви. Сотеріологічні ідеї святого Атанасія Великого стали узагальненням і поглибленням сотеріології донікейських святих отців. Водночас, ці ідеї вплинули на розвиток і формування вчення про спасіння в період Вселенських Соборів. Варто зазначити, що олександрійський святитель не був систематичним богословом. Серед його творів немає жодного, в якому б він подав узагальнений синтез своїх богословських ідей. Його сотеріологічні ідеї формувались у полеміці з аріанством. Водночас, твори святого Атанасія є пам'яткою боротьби за православну віру, бо містять багато історичних відомостей про перехід цієї боротьби.

У певний період життя, кожна людина задається такими екзистенційними питаннями як: яке моє походження, до чого я покликаний. Усвідомлюючи скінченність та обмеженість свого життя, людина шукає певного роду рятунку, тобто спасіння. Дана праця є актуальною, бо торкається питання такого важливого для кожного з нас. Сучасні науки не можуть дати вичерпної відповіді на питання спасіння, тому людина звертається до Свого Творця. Господь відкриває людині таїнство спасіння через Свого Сина, Який, ставши людиною, вказав шлях спасіння і зробив його доступним для кожного.

Тема нашої дипломної праці – «Сотеріологія святого Атанасія Великого». На основі його творів ми спробуємо представити цілісну структуру нашого спасіння. Атанасій найперше розуміє спасіння як волю Божу, тому центральною тезою його сотеріології є такі слова: «Бог став людиною, щоб ми обожествилися». Метою дипломної праці є скласти думки і твердження святого Атанасія у цілісну систему. У дипломній праці ми спробуємо відповісти на такі питання: як поетапно відбувається наше спасіння та як людина бере участь в ньому.

Пропонована робота складається з двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Перший розділ поділений на три пункти та присвячений особі святого Атанасія як пастиря й письменника і дослідженню історичного та богословського контексту в якому жив і творив олександрійський святитель.

У першому пункті розглянемо формування богословської думки святого Атанасія, яке відбувалося на тлі боротьби Вселенської Церкви із аріанською та іншими ересями. У другому пункті відкриємо для себе святого Атанасія як письменника та богослова.

Поглянемо на творчий доробок святителя, спробуємо класифікувати його твори, поділивши на апологетичні, догматичні, екзегетичні, етичні та історичні. Також, спробуємо дослідити автентичність творів св. Атанасія, що є досить цікаво, бо серед них знаходимо чимало сумнівних та підроблених. У третьому пункті спочатку поглянемо на проблематику спасіння загалом. Пізніше спробуємо простежити впливи двох богословських шкіл Антіохії та Олександрії на формування думки св. Атанасія. Зокрема, розглянемо сотеріологію її представників: святого Ігнатія Антіохійського, святого Юстина Філософа, святого Іринія Ліонського, святого Климента Олександрійського та Оригена. Відзначимо що є спільного в Атанасія з ними та вкажемо в чому він випередив їх.

Другий розділ складатиметься також із трьох пунктів. У ньому ми поетапно розглянемо як відбувається наше спасіння, згідно зі вченням св. Атанасія.

У першому пункті ми поглянемо на момент сотворення людини, на те якою Господь її творить і до чого покликає. Надалі розкриємо суть гріхопадіння і вийдемо на потребу Спасителя. У другому пункті дослідимо христологічний вимір спасіння, тобто поглянемо на все те, що вчинив Син Божий для нас. У Христі відбулося преображення, обожествлення людської природи. Ради цього Він воплотився, прийняв хресну смерть, зійшов до аду, воскрес із мертвих і, зрештою, вознісся на небо. У третьому пункті ми розкриємо пневматологічний вимір спасіння. Спільниками обожествленої людської природи Христа ми стаємо саме за посередництвом Святого Духа. Ми дослідимо як саме людина стає учасником обожествленої Христом природи, зокрема поглянемо на Церкву, як «місце» обожествлення людини. Насамкінець, дослідимо в чому полягає обожествлення людини, як відбувається перехід благ обожествлення і розкриємо роль особистого подвигу людини у ділі спасіння.

Джерельною літературою для даної праці послужать чотири томи творів святого Атанасія Великого, перекладені російською мовою у виданні Свято-Троїцької Сергієвої Лаври 1902 року. Найбільше нас цікавитимуть такі твори як: «Слово про Воплочення Бога Слова», «Слово проти язичників», перше, друге, третє та четверте «Слово проти аріан», «Послання до Епиктета» та інші.

Для дослідження життєвого шляху св. Атанасія та богословських викликів у той період, використаємо працю Олександра Горського «Жизнь св. Афанасия Великого», Григорія Богослова «Похвальное Слово Афанасию Великому, архиепископу Александрийскому», Кипріяна Керна «Золотой век Свято-Отеческой письменности», та «Жития святых» Дмитрія Ростовського.

Для кращого висвітлення вчення про спасіння св. Атанасія Великого ми, також, звертатимемося до таких творів як: «Учение о спасении Афанасия Великого» Костянтина Скурата, «Религиозный идеал святого Афанасия» Івана Попова, «Лекции по патрологии I-IV века» Миколи Сагарди, «Лекции по патрологии. Церковная письменность I-III века» Сергія Епіфановича, «Учение В. Лосского о теозисе» Євгенія Зайцева, «Спасіння і гріх у східній традиції» Янніса Спітеріса та інші.

Для панорамнішого бачення та більшої об'єктивності у дослідженні поставленої теми ми звернемося до праць таких іноземних дослідників, як: Жан Даніелю (Jean Daniélou) «Origène. Il Genio del Christianesimo»; Володимир Литвиненко «The Doctrine of God and Deification in Athanasius of Alexandria: Relations and Qualities»; Норман Рассел (N. Russell) «The Doctrine of Deification in the Greek Patristik Tradition».

У дипломній праці будемо використовувати наступні методи дослідження: аналітичний та синтетичний. Аналітичний метод ми застосуємо у дослідженні джерел даної праці.

Синтетичний же метод полягає в тому, що ми опрацювавши праці різних богословів, поєднаємо їхні твердження у цілісну картину сотеріології св. Атанасія.

Цінність даної праці полягає у стислому викладі вчення про спасіння Атанасія Великого та представленні подій гріхопадіння, Воплочення Бога Слова та Його Воскресіння як Божий план спасіння людини, що полягає у веденні її до обожествлення та богоуподібнення. Варто зазначити, що дана праця не претендує на всесторонній аналіз вчення про спасіння св. Атанасія, а, радше, має за мету висвітлити основні елементи сотеріології святителя, і тим окреслити основні напрямки для подальшого дослідження.

ВИСНОВКИ

У нашій дипломній праці ми дослідили вчення про спасіння святого Атанасія Великого. Проаналізувавши наявну джерельну базу, приходимо до висновку, що питання спасіння посідає важливе місце у богослов'ї Атанасія. Його сотеріологія базується на христології і залежить від відповіді на питання – Ким є Христос. У полеміці з аріанською ересю св. Атанасій виразно стає на захист Божества Христа, без чого християнство втрачає сенс. Ісус Христос – це друга Божа Особа – Син Божий, Який воплотився, помер і воскрес щоб спасти людину. Це спасіння включає в себе віднову її упалої природи та дарування дару Святого Духа для звершення свого покликання до богоуподібнення, тобто обожествлення.

Постать Атанасія Великого є дуже важливою на тлі богословських дискусій і суперечок у IV ст. Вклад св. Атанасія у формування догматів віри, на той час, є дуже великий.

Постійно зазнаючи переслідувань і критики з боку ворогів, Атанасій зумів захистити Церкву від нападок ересей. Варто підкреслити оригінальність богослов'я олександрійського святителя, який зумів, перед викликами сучасності, поставити здобутки філософії на службу богослов'я.

Вчення про спасіння в Атанасія займає центральне місце з якого виходять усі інші напрямки богословського вчення. Ледь не всі його твори мають полемічний характер. Більшість із них св. Атанасій написав у полеміці з ересю аріан та духоборців, тому було складністю зібрати всі його думки й твердження і представити його вчення систематично.

У першому розділі ми спочатку висвітлили життя святого Атанасія, щоб могли краще побачити, як і в якому середовищі формувалася богословська думка святителя. Св. Атанасій зростав під проводом св. Олександра. Вже будучи дияконом, він взяв участь у I Вселенському Соборі та виступив проти аріан. У 33 роки Атанасій очолив Олександрійську катедру, а разом з тим, стає на захист Нікейського Символу віри. Із 46 років свого єпископського служіння Атанасій більше двадцяти провів на чужині. Своім життям святитель склав власну ісповідь віри. Він вистояв у боротьбі за православну віру, переніс багато переслідувань, страждань, наклепів та погроз. У другому пункті ми розглянули різноманіття творів Атанасія і змогли побачити в цілості палітру богословських зацікавлень олександрійського святителя. Св. Атанасій писав тоді, коли на це була потреба. Характер його творів є полемічний, тон – живий, енергійний. Св. Атанасій вмів виражати свої почуття та емоції. У його перших творах «Слово проти язичників» та «Слово про Воплочення Бога Слова» знаходимо суть його христології: Бог Слово у Воплоченні дійсно прийняв тіло і став у повноті людиною. У них св. Атанасій широко використовує свої знання з філософії Платона та інших філософських систем. У третьому пункті ми окреслили богословський контекст сотеріології Атанасія. Аналізуючи вчення про спасіння отців Церкви II-III ст., ми показали; що Атанасій почерпнув від них, на

чому будував свою сотеріологію та що нового сам привніс у богословську спадщину Церкви.

У другому розділі ми структурно дослідили сотеріологію святого Атанасія. Ключем до розуміння сотеріології Атанасія є його вчення про людину. Створивши людину на Свій Образ, Господь наділяє її тілом, розумною душею та свобідною волею, щоб вона могла стреміти до подоби Божої. У свободі людина була покликана до споглядання Бога, до безкінечного зростання в богоуподібненні. У раю людина жила блаженним життям, була причасна Слову через благодать Святого Духа. Збереження і розвиток Божих дарів залежало від її свободи. Проте, людина згрішила, відвернула свій погляд від Господа і звернула його на речі створені, чим відпала від джерела життя. Тоді у її буття прийшли наслідки гріха: страждання, смерть та тління. Сама в собі людина не мала внутрішніх ресурсів щоб подолати наслідки гріха. Тому, згідно зі св. Атанасієм, слід було лише Слову і саме через Воплочення спасти людину. Це спасіння полягало у віднові природи людини, перемозі над смертю та в її обожествленні.

У другому пункті ми розглянули христологічний аспект спасіння людини. Як вчить святитель, основа спасіння – це Воплочення Господа Нашого Ісуса Христа. Христос, ставши людиною, проходить всі етапи життя, щоб у Собі освятити людину. Він приймає хресну смерть, щоб здолати її владу над людиною. Він сходить до аду, щоб визволити старозавітніх праведників. Він воскресає, щоб людина також могла воскреснути, а возноситься, щоб провістити майбутнє вознесіння на небо людини. Проте, Господь на цьому не зупиняється і хоче вдосконалити своє творіння, обожествити. Це обожествлення полягає у тому, щоб ми взяли участь в обожествленій людській природі Христа. Стається це за посередництвом Святого Духа.

У третьому пункті святий Атанасій вчить, що Звершителем спасіння людини є Святий Дух. В прийнятті Його дарів ми з'єднуємося з Христом. Саме Святий Дух робить нас причасними обожествленої людської природи Христа. Святий Атанасій вчить, що наше обожествлення стає можливим лише «у Святому Дусі». Щодо Святого Духа, Атанасій застосовує той же принцип, що й до Христа: Якщо Святий Дух – не Бог, то наше спасіння не відбулося. Місцем, в якому відбувається обожествлення людини є Церква – Тіло Христове. У таїнстві Євхаристії людина єднається із Христом, стає причасною його обожествленої людської природи, а також єднається із спільнотою вірних, з якими разом складає містичне Тіло Христове. Кожна людина покликана реалізувати Божий дар свободи, тому має сама зробити певні кроки назустріч спасінню. В цьому контексті св. Атанасій мовить про етичну сторону обожествлення – подвиг подолання пристрастей і здобуття чеснот. Мовлячи про обожествлення, св. Атанасій використовував грецький термін «θεοποίησις». Під цим терміном святитель розуміє такі дійсності: причасність до Божої природи за дією Святого Духа, Боже усиновлення людей, вознесіння людської природи Христом на небо. Наслідками спасіння як обожествлення для людини є: свобода від схильності до гріха, тління, отримання духовних дарів та досягнення богоуподібнення.

Стислі рамки праці не дали змоги глибше дослідити вчення про спасіння у творчості св. Атанасія. Наша дипломна праця не претендує на глибоке розкриття проблематики спасіння як обожествлення. Через її написання було лише окреслено головні напрямки подальших богословських пошуків. Цією працею ми радше заохочуємо до більш ґрунтовного дослідження богословської спадщини Святих Отців, зокрема, Атанасія Великого, задля нового відчитування їхньої думки у світлі викликів сучасності. Це дасть

нам змогу творчо передавати Христове Євангеліє у зрозумілих та прийнятних для нашого слухача способах, як це, свого часу, ефективно робили Отці Церкви.